O‘QUVCHILARDA AGRESSIV XULQ-ATVOR SABABLARINI ANIQLASH VA KORREKSIYA QILISH

Axmedova Gavhar Panjiyevna
Qashqadaryo viloyati Kasbi tumani 44-maktab psixologi

Annotatsiya: Mazkur maqolada o‘quvchilarda agressiv xulq-atvorning kelib chiqish sabablari, uning psixologik xususiyatlari hamda korreksiya qilish usullari ilmiy-psixologik jihatdan tahlil qilingan. Agressiv xulq-atvor o‘quvchilarda emotsional beqarorlik, nizoli vaziyatlarga tez reaksiya berish, jahldorlik, tajovuzkorlik va ijtimoiy moslashuvdagi qiyinchiliklar ko‘rinishida namoyon bo‘lishi mumkin. Agressiv xulq-atvorni aniqlashda qo‘llaniladigan psixodiagnostik metodlar, kuzatuv va suhbat texnikalari haqida ma’lumot berilgan. Korreksion ishlar jarayonida psixologik maslahat, relaksatsiya mashqlari, ijobiy xulq-atvorni shakllantirishga qaratilgan treninglar, art-terapiya hamda kognitiv-xulqiy yondashuvlarning ahamiyati ko‘rsatib o‘tilgan. Maktab psixologi, pedagoglar va ota-onalarning hamkorligi agressiv xulq-atvorni kamaytirish va oldini olishda muhim omil ekani ta’kidlangan. O‘quvchilarda ijobiy emotsional holatni shakllantirish, muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirish hamda konfliktli vaziyatlarni tinch yo‘l bilan hal etish bo‘yicha amaliy tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: agressiv xulq-atvor, o‘quvchilar psixologiyasi, emotsional beqarorlik, tajovuzkorlik, psixodiagnostika, korreksiya, psixologik maslahat, relaksatsiya, art-terapiya, kognitiv-xulqiy yondashuv, oilaviy muhit, ijtimoiy moslashuv, konflikt, stress, maktab psixologi, xulq-atvor shakllanishi, psixoprofilaktika.

Kirish

Bugungi ta’lim tizimida o‘quvchilarning shaxs sifatida to‘liq rivojlanishi, ularning ijtimoiy muhitga moslashuvi hamda ruhiy salomatligini ta’minlash dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. Shu jarayonda o‘quvchilarda uchraydigan xulq-atvor muammolari, xususan agressiv xulq-atvor alohida e’tibor talab etadi. Agressiv xulq-atvor shaxsning emotsional holati bilan bog‘liq bo‘lib, u tajovuzkorlik, jahldorlik, nizoli vaziyatlarga keskin javob berish, atrofdagilarga nisbatan salbiy munosabat va ba’zan jismoniy yoki verbal zo‘ravonlik ko‘rinishida namoyon bo‘lishi mumkin. O‘quvchilarda agressiv xulq-atvorning paydo bo‘lishi bir qator psixologik va ijtimoiy omillar bilan bog‘liqdir. Oiladagi nosog‘lom muhit, ota-onalar o‘rtasidagi nizolar, bolaga nisbatan haddan tashqari qattiqqo‘llik yoki aksincha, beparvolik, tengdoshlar bilan munosabatlardagi muammolar hamda maktabdagi stressli vaziyatlar ushbu holatning shakllanishiga sabab bo‘lishi mumkin. Bundan tashqari, zamonaviy axborot texnologiyalari, internet va ijtimoiy tarmoqlarda zo‘ravonlikni targ‘ib qiluvchi kontentlar ham o‘quvchilarning xulq-atvoriga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Agressiv xulq-atvor nafaqat o‘quvchining o‘zi uchun, balki sinf jamoasi va butun ta’lim muhitiga ham salbiy ta’sir qiladi. Bunday holatlar o‘quv jarayonining buzilishiga, o‘zaro munosabatlarning yomonlashishiga va ijtimoiy moslashuv muammolariga olib kelishi mumkin. Shu sababli agressiv xulq-atvorni erta aniqlash, uning sabablarini chuqur o‘rganish va samarali psixologik korreksiya usullarini qo‘llash muhim ahamiyat kasb etadi. Maktab psixologi bu jarayonda asosiy mutaxassis sifatida o‘quvchilarning xulq-atvorini kuzatadi, psixodiagnostik metodlar yordamida muammolarni aniqlaydi hamda individual va guruhiy korreksion ishlarni tashkil etadi. Psixologik treninglar, relaksatsiya mashqlari, art-terapiya, muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan mashg‘ulotlar agressiv xulq-atvorni kamaytirishda samarali vosita hisoblanadi. Shuningdek, o‘qituvchilar va ota-onalar bilan hamkorlik qilish ham muhim ahamiyatga ega. Chunki o‘quvchining xulq-atvori shakllanishida oila va

maktab muhiti hal qiluvchi rol o‘ynaydi. O‘zaro tushunish, qo‘llab-quvvatlash va ijobiy muhit yaratish agressiv holatlarning oldini olishda asosiy omil hisoblanadi.

ASOSIY QISM

O‘quvchilarda agressiv xulq-atvor murakkab psixologik va ijtimoiy hodisa bo‘lib, u shaxsning emotsional holati, tarbiya muhiti hamda atrofdagi ijtimoiy omillar bilan bevosita bog‘liqdir. Agressiya odatda ichki zo‘riqish, qoniqmaslik, stress yoki frustratsiya natijasida yuzaga keladi va tashqi muhitga nisbatan tajovuzkor reaksiyalar ko‘rinishida namoyon bo‘ladi. O‘quvchilarda bu holat verbal (so‘z orqali haqorat, qo‘pol muomala), jismoniy (urishish, itarish) yoki passiv (norozilik, darsdan qochish, befarqlik) shakllarda uchrashi mumkin. Agressiv xulq-atvorning shakllanishiga bir qator omillar ta’sir ko‘rsatadi. Birinchi navbatda oilaviy muhit muhim rol o‘ynaydi. Oilada tez-tez nizolar bo‘lishi, ota-onaning bolaga nisbatan qo‘pol munosabati, ortiqcha nazorat yoki aksincha e’tiborsizlik o‘quvchida ichki norozilik va agressiv reaksiyalarni shakllantiradi. Bola o‘z his-tuyg‘ularini to‘g‘ri ifoda eta olmaganda, ularni tajovuzkor xulq orqali namoyon qiladi. Ikkinchi muhim omil — maktab muhiti va tengdoshlar bilan munosabatlardir. Sinf jamoasida kamsitish, masxaralash, bullying holatlari yoki o‘qituvchi tomonidan adolatsiz munosabat o‘quvchida himoyalanish reaksiyasi sifatida agressiyani kuchaytirishi mumkin. Ba’zi o‘quvchilar esa o‘zini kuchli ko‘rsatish yoki guruhda yetakchi bo‘lish maqsadida tajovuzkor xatti-harakatlarni namoyon qiladi. Uchinchi omil sifatida axborot muhitining ta’siri ham muhimdir. Internet, filmlar, o‘yinlar va ijtimoiy tarmoqlarda zo‘ravonlik sahnalarining ko‘p uchrashi o‘quvchilarning ongida agressiv xulqni “me’yoriy” holat sifatida qabul qilishga olib kelishi mumkin. Bu esa ularning real hayotdagi munosabatlariga ham salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Agressiv xulq-atvor o‘quvchilarda bir qator psixologik belgilar orqali namoyon bo‘ladi. Ularda tez jahldorlik, sabrsizlik, kichik vaziyatlarga keskin reaksiya berish, diqqatning buzilishi, emotsional beqarorlik, o‘zini nazorat qila

olmaslik holatlari kuzatiladi. Ba’zan bunday o‘quvchilar o‘z xatti-harakatlarining oqibatini to‘liq anglamasdan harakat qiladilar. Agressiv xulq-atvorni aniqlashda maktab psixologi tomonidan psixodiagnostik metodlar keng qo‘llaniladi. Kuzatuv, suhbat, so‘rovnomalar va testlar yordamida o‘quvchining emotsional holati, xulq-atvori va ijtimoiy moslashuv darajasi o‘rganiladi. Olingan natijalar asosida individual yoki guruhiy korreksion ishlar rejalashtiriladi. Korreksion ishlarning muhim yo‘nalishlaridan biri psixologik maslahat hisoblanadi. Individual suhbatlar davomida o‘quvchining ichki kechinmalari, muammolari va agressiya sabablarini aniqlashga e’tibor qaratiladi. Psixolog unga o‘z his-tuyg‘ularini to‘g‘ri ifoda etish, muammoli vaziyatlarda tinch yo‘l bilan yechim topish va o‘zini boshqarish ko‘nikmalarini shakllantirishga yordam beradi. Shuningdek, kognitiv-xulqiy yondashuv agressiv xulqni korreksiya qilishda samarali usullardan biridir. Bu yondashuv orqali o‘quvchining salbiy fikrlari aniqlanadi va ularni ijobiy hamda konstruktiv fikrlarga almashtirish ishlari olib boriladi. Natijada o‘quvchi vaziyatlarga nisbatan boshqacha, tinch va ongli munosabat bildirishni o‘rganadi. Relaksatsiya va emotsional zo‘riqishni kamaytirish usullari ham muhim ahamiyatga ega. Nafas olish mashqlari, mushaklarni bo‘shashtirish, meditatsiya va psixologik o‘yinlar o‘quvchining asab tizimini tinchlantiradi va agressiv reaksiyalarni kamaytiradi. Art-terapiya usullari (rasm chizish, musiqa, ijodiy faoliyat) esa o‘quvchiga ichki hissiyotlarini xavfsiz tarzda ifoda etish imkonini beradi. Guruhiy treninglar ham ijobiy natija beradi. Ular orqali o‘quvchilarda muloqot ko‘nikmalari, empatiya, o‘zaro hurmat va hamkorlik madaniyati rivojlanadi. Bu esa agressiv xulq-atvorning kamayishiga va sinf jamoasida sog‘lom psixologik muhit shakllanishiga yordam beradi. Agressiv xulq-atvorni kamaytirishda oila, maktab va psixolog hamkorligi juda muhimdir. Ota-onalar farzand bilan iliq munosabat o‘rnatishi, uni tinglashi va qo‘llab-quvvatlashi kerak. O‘qituvchilar esa adolatli, tushunuvchan va ijobiy yondashuv asosida ta’lim jarayonini tashkil etishi lozim. Maktab psixologi esa bu jarayonni muvofiqlashtirib, o‘quvchining emotsional holatini

barqarorlashtirishga yordam beradi. Umuman olganda, agressiv xulq-atvorni aniqlash va korreksiya qilish kompleks yondashuvni talab etadi. Psixologik diagnostika, maslahat, relaksatsiya, kognitiv-xulqiy terapiya va guruhiy ishlar birgalikda qo‘llanilganda samarali natijaga erishiladi. Bu esa o‘quvchilarning ijobiy xulq-atvorini shakllantirish, ularning ijtimoiy moslashuvini yaxshilash va sog‘lom psixologik muhit yaratishga xizmat qiladi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, o‘quvchilarda agressiv xulq-atvorning shakllanishi murakkab psixologik va ijtimoiy omillar bilan bog‘liq bo‘lib, u shaxsning emotsional holati, tarbiya muhiti hamda ijtimoiy munosabatlariga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Agressiv xulq-atvor o‘z vaqtida aniqlanmasa va unga zarur choralar ko‘rilmasa, u o‘quvchining o‘qish faoliyati, sinf jamoasidagi munosabatlari hamda kelajakdagi ijtimoiy moslashuviga salbiy oqibatlar keltirib chiqarishi mumkin. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, agressiyaning asosiy sabablari oilaviy muhitdagi muammolar, tengdoshlar bilan nizolar, maktabdagi stressli vaziyatlar hamda axborot muhitining salbiy ta’siri bilan bog‘liqdir. Shu sababli o‘quvchilarda ijobiy xulq-atvorni shakllantirish va agressiv holatlarning oldini olish uchun tizimli va kompleks yondashuv zarur hisoblanadi. Agressiv xulq-atvorni korreksiya qilishda psixodiagnostika, psixologik maslahat, kognitiv-xulqiy yondashuv, relaksatsiya usullari, art-terapiya hamda guruhiy treninglar muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu usullar o‘quvchilarda emotsional barqarorlikni oshirish, o‘zini boshqarish ko‘nikmalarini rivojlantirish va ijtimoiy moslashuvni yaxshilashga xizmat qiladi. Shuningdek, maktab psixologi, pedagoglar va ota-onalarning hamkorligi agressiv xulq-atvorni kamaytirishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi. O‘quvchiga nisbatan tushunish, qo‘llab-quvvatlash va ijobiy muhit yaratish uning ruhiy rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Agressiv xulq-atvorni erta aniqlash va samarali psixologik korreksiya qilish

o‘quvchilarning sog‘lom shaxs sifatida shakllanishi, ijtimoiy hayotga moslashuvi hamda jamiyatda o‘z o‘rnini topishi uchun muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Karimova V.M. **Psixologiya**. – Toshkent: O‘qituvchi, 2019.
2. G‘oziev E.G‘. **Umumiy psixologiya**. – Toshkent: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2012.
3. Bekmurodov A. **Pedagogik psixologiya asoslari**. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.
4. Davletshin M.G. **Yosh davrlari va pedagogik psixologiya**. – Toshkent: O‘qituvchi, 2008.
5. Andreeva G.M. **Social Psychology**. – Moscow: Aspect Press, 2017.
6. Zimbardo P., Gerrig R. **Psychology and Life**. – Pearson Education, 2016.
7. O‘zbekiston Respublikasi ta’lim to‘g‘risidagi qonun va me’yoriy hujjatlar to‘plami. – Toshkent, 2021.
8. Woolfolk A. **Educational Psychology**. – Boston: Pearson, 2019.